

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

Rodinná výchova a její problémy

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Lenka Pipová**

**Vypracovala:
Jolana Zitová**

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Rodinná výchova a její problémy“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Břeclavi dne 22. 4. 2011

.....

Jolana Zitová

Poděkování

Děkuji Mgr. Lence Pipové za metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat svému manželovi a dceři za trpělivost a morální podporu, kterou mi poskytli při zpracování mé bakalářské práce.

Jolana Zitová

OBSAH

Úvod	2
1. Rodina	4
1.1 Definice rodiny	4
1.2 Historie rodiny	4
1.3 Rodina a společnost	8
1.4 Rodina v současnosti	9
1.5 Dílčí závěr	9
2. Význam rodiny	10
2.1 Funkce rodiny	10
2.2 Vliv rodinného prostředí	11
2.3 Dílčí závěr	13
3. Rodiče a děti	14
3.1 Výchova v rodině	14
3.2 Typologie výchovných stylů	15
3.3 Rodičovská zodpovědnost	17
3.4 Zanedbávání výchovy	18
3.5 Vliv neúplné rodiny na výchovu dítěte	20
3.6 Dílčí závěr	21
4. Sociální práce s rodinou	22
4.1 Prevence	26
4.2 Výchovná opatření	27
4.3 Dílčí závěr	28
5. Případové studie	29
5.1 Neúplná rodina – Jana a Petr	29
5.2 Doplněná rodina – Ondřej	32
5.3 Rozpad rodiny – Daniel	35
5.4 Dílčí závěr	37
Závěr	39
Resumé	41
Anotace	42
Literatura a prameny	43

Úvod

Bakalářská práce na téma „Rodinná výchova a její problémy“ byla zvolena zejména proto, že tato problematika je v současné době velmi aktuální a má hluboké dopady na vývoj dětí a jejich budoucí život. V bakalářské práci je použito praktických poznatků ze sociální práce s rodinami a dětmi.

Rodina je původní a nejdůležitější sociální skupina. Je to základní prostředí člověka, v němž žije a získává zkušenosti od nejtělejšího věku až do dospělosti. Má zásadní vliv na výchovu dítěte. Je nenahraditelná v oblasti emocionálního vývoje, je pro dítě citovým zázemím. Má nezastupitelnou roli a ovlivňuje celý budoucí život dítěte. Je pro něj nenahraditelnou institucí. Rodinná výchova se neodehrává na profesionální úrovni, a proto dochází často k chybám, které mohou mít negativní důsledky pro dítě po celý život.

Pro řádný vývoj dítěte je důležité, aby vyrůstalo v úplné funkční rodině. Rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče. Jsou za výchovu dětí zodpovědní. Rodina má dítěti poskytnout lásku, bezpečí, pevné zázemí. Výchova dítěte začíná v rodině, výchovné působení rodičů je pro dítě zásadní pro jeho další život. Na výchovu dětí neexistuje žádný návod. V dnešní době rodina svou výchovnou funkci podceňuje. Je to dané mimo jiné i tím, že na výchovu dětí nezbývá čas z mnoha důvodů. V životě každé rodiny může dojít k vážným problémům nebo složitým životním situacím – těžká nemoc, úmrtí rodičů, problematický rozvod, příchod nového partnera do rodiny, narození nechtěného dítěte, sociální nouze, ekonomické problémy. Chování dospělých lze charakterizovat trvalým nedostatkem volného času pro dítě, neustálým spěchem a z něj vyplývající nervozity. Negativním jevem pro dítě jsou narušené vztahy v rodině, kde často dochází ke konfliktům, hrubostem a násilím. Rodiče se stávají nevhodnými vzory. Chovají se k dětem chladně, odmítavě, nevšímavě. Nereagují na pozitivní ani negativní projevy dítěte, neuspokojují jeho citové potřeby, nemají zájem o dítě.

Cílem bakalářské práce je přiblížit problematiku dětí, které žijí v narušených rodinách. V rodinách, které neplní své základní funkce, především výchovnou.

V dnešní uspěchané době má velký význam sociální pomoc rodinám s nezletilými dětmi. V praktické části jsou popsány konkrétní případy dětí, jejichž rodiče selhali v povinnostech, které vyplývají z jejich rodičovské zodpovědnosti.

Bakalářská práce je rozdělena do pěti kapitol. V teoretické části je popsána rodinná historie, současná rodina, rodina a její postavení ve společnosti. Dále je přiblížen význam rodiny, její funkce a vliv rodinného prostředí. Práce je zaměřena na výchovu v rodině, typologii výchovných stylů, rodičovskou zodpovědnost a sociální práci s rodinou.

Praktická část je věnována případovým studiím. Jedná se o děti, které vyrůstají v narušených rodinách.

1. Rodina

1.1 Definice rodiny

„Rodinu současnosti je možno považovat za institucionalizovaný sociální útvar nejméně tří osob, mezi nimiž existují rodičovské, příbuzenské nebo manželské vazby. Výchozím znakem každé rodiny je existence nejméně jednoho dítěte bez zřetele na jeho věk.“¹

Různé vědecké obory definují rodinu poněkud odlišně. Sociologie preferuje pojem sociální instituce nebo malá sociální skupina, sociální psychologie užívá pojem primární skupina, pedagogové zdůrazňují výchovně-socializační funkci rodiny, ekonomové definují rodinu jako výrobně spotřební jednotku, v právní literatuře není pojem rodina definován, ale užívá se pojem rodinná kolektivita nebo rodina jako základní článek společnosti.

Ze všech definic ale nakonec vyplývá, že rodina je základní jednotkou společnosti, jenž má prvotně nejdůležitější funkci, kterou je reprodukce rodiny a tím i celé společnosti. Všechny další funkce rodiny jsou sekundárně odvislé od její primární funkce.

1.2 Historie rodiny

Rodina, tak jak ji chápeme z dnešního pohledu, vznikla během historického vývoje lidské společnosti. „Příbuzenská organizace je pro člověka podstatná od okamžiku, kdy zakládá jakkoliv primitivní společnost a ustavuje se jako Homo sapiens.“²

Zkoumáním vývoje a historie rodiny se zabývala sociologie po svém vzniku v polovině devatenáctého století. Historicko-právní škola, reprezentovaná H. S. Mainem, analyzovala právní normy vztahované k rodinnému životu. H. S. Main

¹ Kraus, B., Poláčková, V. et.al. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, str. 78

² Možný, I. Rodina a společnost. Praha: Slon, 2006

zkoumáním římského a indoevropského práva odlišil statusové právo v těchto kulturách a právo smluvní v industriálně městských rozvinutých společnostech devatenáctého století.

Primitivní rodina je tvořena velkorodinami a příslušností k této rodině je určen status jejich členů. Jednotlivec zde nemá právní subjektivitu, subjektem práva je rodinné společenství, v němž žijí rodiče se ženatými syny, jejich ženami a dětmi pod vládou patriarchy. Sociální možnosti jednotlivce jsou dány jeho statusem v rámci velkorodiny.

Se zánikem feudalismu a nastupující industrializací se mění rodinné i dědické právo a velkorodina se rozpadá. V právu je věnována pozornost jedinci, stát přebírá některé původní role rodiny a dochází k pohybu od statusu ke smlouvě. Platnost civilního práva a sociální vztahy jednotlivce stále více přesahují rodinu a příbuzenství.

Evolucionismus navázal na historicko-právní pohled. Rodina není chápána jako přírodní či přirozená jednotka, ale jako instituce vzniklá historickým vývojem.

Sociologií rodiny se zabýval E. Durkheim, který vysvětluje vznik soudobé manželské rodiny vznikem patriarchální rodiny z klanu a dalším vydělením nukleární rodiny z rodiny příbuzenské.¹

Tento vývoj je umožněn dělbou práce, diferenciací sociálních struktur, pozbýváním funkcí náboženských, ekonomických, vojenských a politických, které přebírá stát. Možnost vlastnění majetku jednotlivými členy rodiny včetně dětí, ztráta závislosti na otci po dosažení plnoletosti, omezení práva otce vlivem státu vede k rozvolnění vazeb v rodině. Jádro rodiny po odchodu dětí tvoří manželský pár.

Frederic le Play zkoumal pomocí empirických metod ekonomické a sociální aspekty rodiny. Definoval tři typy rodiny.

Příbuzenská rodina, která byla již dříve popsána jako patriarchální, dále nestabilní rodina, která je opakem patriarchální rodiny. Vznikla jako následek

¹ Možný, I. Rodina a společnost. Praha: Slon, 2006

industrialismu a individualismu a pod vlivem dědického práva v bohatých vrstvách západní Evropy. V této rodině žijí pouze rodiče a neprovdané děti. Třetím typem rodiny popsané Le Playem je rozvětvená rodina tehdy popsaná v Německu, která má některé rysy patriarchální rodiny jako péči o staré rodiče a sourozence, ale zároveň mají jednotliví členové možnost individuálního rozvoje.

Otázkami rodiny se zabývali i radikální socialisté jako Marx, Engels a Babel, kteří chtěli zničením kapitalismu zlomit i pouta rodiny. Z nich čerpaly později radikální feministky.

Stav rodiny v padesátých letech dvacátého století popsal zakladatel strukturálního funkcionalismu T. Parsons. Ve své teorii spojil výklad sociálního jednání jednotlivých aktérů s teorií společností a jejich sociálních systémů. „Strukturou ve své teorii rozumí vztahy nebo aspekty systému, které jsou dostatečně stabilní, je tedy možné je považovat za stálé. Oporou této stability je kulturní systém společnosti, který chápe jako soubor ustálených hodnot a definuje cíle, o něž má usilovat.“

V tomto rámci funguje rodina jako základní instituce lidské socializace. Parsons při budování své teorie vycházel z americké rodiny padesátých let. Byla to dvougenerační rodina s jasným rozdělením mužské a ženské role, tedy rodina nukleární. Dobová kulturní antropologie prokázala studiem různých společností, že nukleární rodina je univerzálním způsobem institucionalizace fyzické reprodukce lidské společnosti a pokud není typickou formou, tak je alespoň základní stavební jednotkou pro složitější rodinné systémy.

V sedmdesátých letech dvacátého století dochází k významným otřesům v rozvinutých státech. Jde o ropnou krizi, následně první projevy terorismu a mnoho etnických konfliktů, které produkují vlny imigrantů. Dochází k růstu nezaměstnanosti, a to dlouhodobé. Sociální stát dokáže nezaměstnanost kompenzovat, ale v osmdesátých letech již tato situace vytváří výrazný problém. Rodina jako sociální jednotka je s tímto vývojem konfrontována. Samozřejmě i zde dochází k dalšímu vývoji. Snižuje se porodnost v západní Evropě z 2,5 dítěte na ženu na 1,5 dítěte, zvyšuje se rozvodovost.

Teorie sociální směny se pokouší reflektovat další vývoj rodiny. Základními pojmy zde užívanými jsou náklady a výnosy, kterými se řídí jedinec v sociálním světě při svém rozhodování. Tato teorie dobře vysvětluje rozvodovost. Jedinec porovnává spokojenost svého manželství s manželstvími ve svém sociálním okruhu, a když se domnívá, že je horší, přistupuje k rozvodu.

Přínosem k pochopení rodiny byly sociobiologické teorie, které kombinují metody přírodních a společenských věd, které vysvětlují schopnost socializace jedince v rodině částečně geneticky a částečně učením. Za jednu ze základních schopností považují geneticky danou schopnost učit se navazovat individualizované sociální vztahy. Modelem je vztah dítěte k matce.

Rodina v Evropě na přelomu osmdesátých a devadesátých let byla označena jako postmoderní rodina. Jde o krizi klasické nukleární rodiny. Typickými rysy byly diskontinuita v hodnotách mezi rodiči a dětmi, nestabilita v párovém životě, narušování nukleární rodiny liberalizací uplatnění žen. Vyrůstá porodnost realizovaná mimo manželskou rodinu, přibylo domácností s jedním rodičem. V devadesátých letech dochází ke zpomalení ekonomiky a diskutují se možnosti poskytování a udržitelnosti výhod sociálního státu, kterými stát občany uvolňoval ze závislosti na rodinné solidaritě.

Rodina prochází změnou, kdy se v současné společnosti transformoval párový vztah ženy a muže, který byl jádrem rodiny, na vztah smluvní. Stala se z něj smlouva na dobu určitou, kterou lze jednostranně vypovědět. Jádrem lidské rodiny je vztah matka a dítě, nikoliv vztah v rodičovském páru. Rodičovský vztah je posledním vztahem, který nelze zrušit.

Rodina vždy ovlivňovala společnost a byla jí ovlivňována. Jakým způsobem se bude dále vyvíjet, je v současné době nejasné. Historickým paradoxem je, že zatímco radikální socialisté devatenáctého století a anarchisté chtěli zničit rodinu kolektivismem, dochází k přeměně rodiny a vytlačování z jejich pozic pod vlivem postmoderního individualismu.¹

¹ Možný, I. Rodina a společnost. Praha: Slon, 2006

1.3 Rodina a společnost

Rodina v současnosti stále zůstává základní jednotkou společnosti. Vývoj společnosti, společensko-ekonomické změny výrazně ovlivňují i vývoj rodiny, hlavně její funkce. Společnost má nástroje, kterými může ovlivňovat rodinu cíleně. V zastupitelské demokracii určuje pravidla společenského života volený parlament a vláda. Ta formou zákonů provádí i sociální a rodinnou politiku.

Reprodukční funkci rodiny může ovlivňovat ve smyslu ekonomické podpory rodiny, jako jsou například daňové úlevy rodičům s dětmi, podpora v nezaměstnanosti, porodné, rodičovský příspěvek, doba placené mateřské dovolené, budování zařízení pro děti ve formě jeslí či mateřských škol, dostupnost zdravotní péče, vzdělání a další opatření, které podporují vznik a trvání funkční rodiny. Funkční rodina je to, co potřebuje každá společnost.

Důležitou součástí společenského ovlivňování podmínek ke vzniku a fungování rodiny je výchova. Výchova v rodině je záležitostí rodičů. I ta je však ovlivněna společenským systémem, především nastavením hodnotového žebříčku ve společnosti. Výchova a vzdělávání ve škole by měly společně s výchovou v rodině vést k zodpovědnosti v budoucím rodičovství.

V podstatě lze říci, že čím více se bude společnost rozumně starat o podporu rodiny a tím není myšlena pouze ekonomická podpora, ale i postavení rodiny v hodnotovém spektru, tím více bude existovat funkčních rodin a tím méně bude muset stát investovat do represe patologických jevů ve společnosti.

1.4 Rodina v současnosti

Tak jako se proměňovala rodina v rozvinutých státech západní Evropy a Spojených státech, proměňovala se i rodina v České republice. Zde k tomu výrazně přispěla sociálně ekonomická změna po roce osmdesát devět, která změnila sociální podmínky v postkomunistických státech východní Evropy. Na jedné straně umožnila uplatnění jednotlivce zcela v jiných dimenzích než v předchozím režimu a to vedlo

k odkládání manželství a rodičovství. Na druhé straně objevením se negativních společenských rysů jako nezaměstnanost a chudoba byla soudržnost rodiny atakována. Krizové prvky v české rodině kopírovaly evropské. Podíl neúplných domácností tvoří asi 15%, roste podíl domácností jednotlivců. Dochází k odkládání sňatků a zvyšuje se počet párů žijících v nesezdaném vztahu. Snižuje se porodnost, stále více párů již nespojuje rodičovství s manželstvím. Roste podíl dětí narozených mimo manželství, což je v současné době dobře společensky akceptované. Podíl osamělých matek stoupá. Dnes uzavírané manželství má padesátiprocentní pravděpodobnost, že skončí rozvodem. Mezi lety 1990 a 2000 ztratilo 340 tisíc dětí rozvodem jednoho z rodičů, nejčastěji otce.¹

1.5 Dílčí závěr

Opakovaně byl zdůrazněn význam rodiny pro společnost, nejenom pro reprodukci, ale i pro její další rozvoj. Stát výrazně ovlivňuje podmínky vzniku a rozvoje rodiny. Může prorodinnými opatřeními ekonomického charakteru a vytvářením podmínek pro výchovu dětí, opatřeními právního charakteru v pracovním procesu, preferovat rodinu jako potřebnou instituci.

¹ Možný, I. Rodina a společnost. Praha: Slon, 2006

2. Význam rodiny

Přes dlouhodobý a velmi složitý historický vývoj zůstává rodina i v současné době nepostradatelnou a velmi těžko nahraditelnou institucí. Institucí, která je nenahraditelná především pro dítě. Rodina je přirozené prostředí, do kterého se dítě rodí. Předává hodnoty z generace na generaci, je nejvýznamnějším socializačním činitelem. Podílí se na rozvoji jedince a má možnost ho ovlivňovat v rozhodujících fázích jeho života.

2.1 Funkce rodiny

Biologicko-reprodukční funkce rodiny má zásadní význam pro společnost a samozřejmě i pro jedince, kteří rodinu tvoří. Společnost potřebuje pro svůj vývoj reprodukční základnu. V posledních letech dochází k úbytku dětí. Stále více se rodí jedináčků, někteří partneři neplánují dítě vůbec. Monopol na narození dítěte mizí, až třetina dětí se rodí neprovdané matce a žije mimo rodinu.

Sociálně-ekonomická funkce rodiny

Rodina je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. Její členové jsou zapojeni do výrobní i nevýrobní sféry v rámci výkonu povolání a zároveň je rodina významným spotřebitelem na trhu. Porucha v ekonomické funkci se projevuje v hmotném nedostatku rodiny v důsledku zvyšující se nezaměstnanosti nebo zvyšování životních nákladů.

Ochranná funkce (zaopatřovací, pečovatelská) spočívá v zajištění životních potřeb (biologických, hygienických, zdravotních) nejen dětí, ale všech členů rodiny. Jestliže před rokem 1989 přejímal tuto funkci z valné části stát, nyní je rodina znovu v této funkci daleko více zainteresována a očekává se od ní větší spoluúčast při jejím plnění.¹

¹ Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008

Socializačně-výchovná funkce

Rodina je první sociální skupinou, která učí dítě přizpůsobovat se životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování ve společnosti. Hlavní úlohou socializačního procesu v rodině je příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života. Velmi důležité jsou i vzory ženský a mužský, ze kterých děti čerpají vzorce chování do svého života. V dnešní moderní době probíhá socializační působení i obráceně směrem od dětí k rodičům či prarodičům, například v učení zacházet s moderními komunikačními prostředky.

Odpovědnost za výchovu dnes rodina poměrně často přesunuje na školu a očekává, že ta napraví chyby, kterých se dopouští.

Emocionální funkce rodiny

Tato funkce je nezastupitelná. Žádná jiná instituce není schopna vytvořit podobné a tak potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty jako funkční rodina. Lze však sledovat změny v kvalitě, s níž se rodina s touto funkcí vypořádává. Tuto funkci ovlivňují společenské změny, existenční nejistota rodičů, nezaměstnanost, pracovní přetížení, ale i konzumní zaměření společnosti. Rodina tuto funkci v dnešní době plní s velkými obtížemi. Narůstá počet dětí citově deprivovaných nebo i týraných.¹

2.2 Vliv rodinného prostředí

Rodinné prostředí lze charakterizovat nemateriálními faktory, které tvoří základ emocionálního a kulturního klimatu rodiny, ale i materiálně ekonomickými souvislostmi.

Demograficko psychologické podmínky rodinného prostředí jsou tvořeny strukturou rodiny, počtem členů rodiny, věkovým složením, úplností či neúplností rodiny a interakcí působení jednotlivých členů rodiny. U funkční rodiny je výsledkem vnitřní stabilita rodiny a dobrá emocionální atmosféra s demokratickou výchovou dětí.

¹ Kraus B., Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008

U nefunkční rodiny působením jednotlivých členů tato atmosféra není dosažena a důsledkem jsou výchovné problémy.

Materiálně ekonomické podmínky rodiny výrazně ovlivňují soudržnost rodiny a mají vliv na rodinné klima. Těmito podmínkami rozumíme zaměstnanost rodičů, časové vytížení, kvalitu bydlení, finanční zajištění, spotřebu rodiny. Je zřejmé, že nedostatečné ekonomické podmínky mají negativní dopad na stabilitu rodiny, emocionální atmosféru a pokud jde o dlouhodobý deficit, zhoršují se výrazně podmínky pro výchovu a zdravý vývoj dítěte. Děti se v dnešní konzumně orientované společnosti dostávají na okraj své dětské společnosti, liší se od svých vrstevníků a mnohdy se uzavírají ve skupinách se závadovým chováním.

Řešení nespočívá jen v aktivitě rodičů, ale i v činnosti státu, jehož cílem má být podpora rodin s dětmi i jako prevence dětské kriminality.

Kulturně výchovné podmínky rodinného prostředí jsou dány vzděláním rodičů a hodnotovou orientací, dále životním stylem a využíváním pedagogických prostředků ve výchově.

Vzdělání rodičů a hodnotový žebříček jako vzor ovlivňuje utváření názorů dítěte. Pokud je v prostředí, kde je zásadní hodnota konzum, velmi pravděpodobně bude stejně orientováno. Pokud dávají rodiče důraz na vzdělání, kulturu, využívání volného času ke sportování, poznávání, převezme dítě spíše tento životní styl než dítě, které ho nepoznalo. Ani kvalitní rodinné prostředí ale někdy nezabrání působení vrstevníků negativním způsobem na dítě. V takovém případě může jít o selhání komunikace v rodině, mnohdy zde příčinu nenalezneme.

Zdravé rodinné prostředí je největší zárukou správného vývoje dítěte a dobré přípravy do života.¹

¹ Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008

2.3 Dílčí závěr

Rodina má pro dítě nezastupitelný význam. Má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti především v nejranějším období jeho dětství v oblasti tělesné, duševní i sociální. Rodina určuje sociální status dítěte. Prostřednictvím rodiny si dítě uvědomuje své místo a svou roli ve společnosti.

Při kvalitním rodinném prostředí a dobrém fungování rodiny má dítě nejlepší možnost zdravého vývoje.

3. Rodiče a děti

Rodiče a děti tvoří rodinu. Narozením dítěte plní rodina svoji roli reprodukční a zahajuje funkci socializačně-výchovnou. Partnerství se mění v rodičovství. Narození dítěte je ve většině rodin radostnou událostí, na kterou se partneři těší a připravují. Samozřejmě na druhé straně jsou i rodiny, které tuto situaci takto neprožívají. Rodinu po narození dítěte čekají i výrazné změny rolí obou partnerů v roli matky a otce. Mění se životní styl rodiny. Matka zůstává s dítětem doma a zajišťuje prvotní výchovný článek, otec by se měl na výchově podílet rovnocenně. Mění se ekonomické a volnočasové podmínky rodiny.

„Rodičovství neznamena jen zajištění základních potřeb dítěte jako je strava, ošacení, přístřeší. Někteří rodiče takto jednají, ale děti potřebují především rodičovskou péči, lásku a výchovu.¹ Rodičovství se musí rodiče učit. Někteří rodiče vychovávají dítě spontánně, jiní mají odpozorované vzory od svých rodičů. Bohužel při klesajícím počtu dětí v rodině chybí účast starších dětí na výchově a péči o mladšího sourozence, což si dříve přinášeli do dospělosti. Zodpovědní rodiče se připravují studiem literatury a pohovory s odborníky.

3.1 Výchova v rodině

Výchova probíhá v různých institucích a v různém prostředí. Každá z institucí plní kromě výchovné funkce řadu jiných. Rodina je však tou institucí, která vytváří povahové vlastnosti, návyky, modely chování. Má výsadní postavení v tom, že je prvním výchovným činitelem. Je velmi důležitá v počátečním období života dítěte, které je rozhodujícím pro utváření charakteru. Nenahraditelná je v oblasti emocionálního vývoje. Znamená pro dítě útočiště a citové zázemí. Rodinná výchova je nejdůležitější v období od narození do nástupu do školy. Poté se na výchově podílejí i další instituce jako je škola, centra volného času, mimoškolní zájmové aktivity. To vše působí na rozvoj osobnosti dítěte. Rozhodující vzory chování a návyky si však člověk přináší ze

¹ Bakošová, Z. Sociálna pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: FFUK, 2005

své orientační rodiny a pozdější životní styl je poznamenán především výchovou v rodině.¹

Rodiče se snaží vychovávat děti podle svých nejlepších představ a schopností. Někdy kopírují to, jak vychovávali rodiče je, jindy se snaží vyhnout jejich výchovným chybám. Je zákonité, že zkušenosti rodičů mohou být výrazně odlišné. Rodiče se nemusí shodnout na výchovných přístupech, důležitý je respekt k rozhodnutí toho druhého. Pokud se rodiče navzájem respektují a podporují, mohou tak dítěti poskytnout více zkušeností s různými formami výchovy a zároveň je vést k různým typům aktivit.

3.2 Typologie výchovných stylů

Na výchovu dítěte nenajdeme nikde žádný návod. Výchova neprobíhá v žádné rodině na profesionální úrovni. Rodiče mohou selhat a nesprávnou výchovou poznamenat vychovávaného na celý život.

Výchovný styl autoritativní je typický prosazováním autority, nejčastěji otce. Je charakterizován příkazy a zákazy s následnými tresty při porušení těchto příkazů. Tento styl je emočně záporný.

Liberální styl je opakem autoritativního, kdy je dítěti dovoleno vše, buď s projevy přehnané opičí lásky, nebo naopak s nezájmem.

Ambiciózní výchovný styl se podobá autoritativnímu, ale je zaměřen na maximální plnění některých úkolů dítěte s cílem mimořádného vyniknutí. Vychovatel si zde většinou promítá své vlastní nesplněné ctižádosti. Například cílem výchovy je vyniknutí dítěte ve sportu nebo umění, ke kterému nemá dítě dost talentu.

¹ Kraus, B. Teorie výchovy. Institut mezioborových studií. Brno: 2006

Deprivační styl je takový, kdy dítě je většinou materiálně zabezpečeno, ale chybí mu projevy citu a lásky rodičů. Dítě citově strádá. Rodič neschopen citu velmi pravděpodobně byl vychováván ve stejném prostředí.

Hyperprotektivní styl je styl hýčkající, rozmazlující. Tímto stylem nepřipraví rodiče dítě na překonávání běžných překážek v životě a ve společnosti.

Brutální styl je typický pro vychovatele psychopaty, kteří nepřiměřeně trestají fyzicky dítě, mnohdy i za nepatrné provinění. Často je velmi obtížné tento styl odhalit, jelikož dítě žije ve strachu a obtížně se svěřívá. Značnou úlohu zde má okolní prostředí - sousedé, škola, zdravotnická zařízení, která mají upozornit na možnost týrání dítěte.

Merkantilní výchovný styl je výchovný způsob, kdy si vychovatel kupuje kázeň dítěte odměnami za splněné povinnosti.

Oportunistický styl vede dítě k bezzásadovému prospěchářství.

Demokraticko liberální styl je optimálním výchovným stylem, který je založený na dobrém citovém vztahu rodiče či vychovatele připouštějící diskusi přiměřenou věku a úrovni dítěte.^{1; 2}

Při výchově se musí uplatňovat odměny i tresty. Obojí je nutno používat uváženě, přiměřeně věku a chápání dítěte.

Tresty mohou být verbální – vysvětlení pochybení dítěti, zákaz nějaké činnosti, zvýšení hlasu, výjimečně hlavně u malých dětí fyzický trest ve formě plesknutí přes zadeček. Trest by neměl být spojován s neakceptací dítěte ve formě „zlobíš, jsi ošklivý, nemám tě rád.“ Dítě by nemělo usínat v obavě, zda ho rodič přestal mít rád.

Odměny patří k pozitivním výchovným prostředkům. Základní by měl být emocionální projev a verbální pochvala. Materiální odměna by měla být přiměřená věku

¹ www.sos-ub.cz/prevence/hyp_24a.pdf, 18. 3. 2011

² Čáp, J. Psychologie mnohostranného vývoje člověka. SPN, Praha: 1990

a výkonu dítěte. Odměny materiální by neměly nahradit citové projevy radosti rodičů a čas rodičů stráveným s dítětem.¹

3.3 Rodičovská zodpovědnost

Pojem „rodičovská zodpovědnost“ není v našem právním řádu dlouhodobý a jako právní termín byl zakotven až novelou zákona o rodině č.91/1998 Sb.

Starověké úpravy se vyznačovaly tím, že vztah rodičů k dětem byl posuzován jako čistě soukromoprávní, s naprosto nadřazeným postavením rodičů, zejména otce. Podle publikace Kurz občanského práva bylo společenské postavení muže vyjádřeno po staletí respektovanou „otcovskou mocí“, v římském právu nazvanou „patria potestas“. Zejména ve starověkých společnostech byl novorozenec zcela bezprávný a o jeho přežití v rodině rozhodoval především otec, který nad ním měl tzv. právo nad životem a smrtí (ius vitae nescique).

Je obecně známo, že v novodobé právní historii byl celý tento komplex vztahů mezi rodiči a dětmi nazván „otcovská moc“, což odráželo systém postavení a hierarchie členů rodiny a významu pohlaví. Se stále se zvyšujícím významem rovnosti všech členů lidského rodu byl i význam mateřské péče stále více akcentován a zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, zakotvil termín „rodičovská moc“ jakožto vyjádření určité rovnosti obou rodičů ve vztahu k jejich dětem.

Zákon č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů, pak zavedl pojem „rodičovská práva“, který již názvem neodrážel po stránce pojmové velmi důležitou oblast tohoto vztahu, totiž povinnosti, a to byl základní důvod zákonné změny a zavedení pojmu rodičovské zodpovědnosti. Není bez zajímavosti, že budoucí právní úprava tak, jak je navrhována, opět počítá s pojmem „práva a povinnosti rodičů“.

Právní vyjádření tohoto velikého a základního vztahu mezi rodiči a dětmi by nemělo být jen technickým označením určitých práv a povinností. Mělo by zahrnovat

¹ Bakošová, Z. Sociálna pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: FFUK, 2005

i ty oblasti, které stojí někdy nad právem, někdy vedle práva, ale které s ním úzce souvisí. Obsah rodičovské moci je širší než pouhá práva a pouhé povinnosti, neboť obsahuje například také působení mravní, dané vzorem příkladného, obětavého a pracovitého života, citový vztah, duševní autoritu aj.¹

Rodičovskou zodpovědnost zákon o rodině definuje v § 31 jako souhrn práv a povinností:

- při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,
- při zastupování nezletilého dítěte,
- při správě jeho jmění.

Rodiče jsou povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Mají právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj.

Rozhodující úlohu ve výchově mají rodiče. Rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům.²

3.4 Zanedbávání výchovy

Zanedbáváním výchovy a nedostatečnou péčí rodiče porušují rodičovskou zodpovědnost. Nejčastěji se setkáváme se zanedbáváním ve formě neplnění školní docházky, nedostatečné kontroly činnosti dětí ve volném čase, návštěv nevhodných zábavných akcí, kde dochází k požívání alkoholických nápojů a dokonce i k požívání drog. Rodiče také velmi často porušují povinnost o péči o zdraví dětí, a to neplněním povinných zdravotních prohlídek a očkování.

Také se bohužel často setkáváme s nedostatečným zajištěním základních biologických potřeb dítěte, jako je dostatečná strava. Tento problém se vyskytuje hlavně

¹ Nová, H. Právo a rodina: Rodičovská zodpovědnost v českém právu, Praha: Linde, č. 7/2008 – 10. ročník

² Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

u nefunkčních sociálně slabých rodin, kde rodiče dlouhodobě nepracují nebo jsou vzhledem ke svému potenciálu nezaměstnatelní a děti nevidí vzor, co se týká pracovních návyků. Mnozí považují za normální, že pro peníze se chodí ne do zaměstnání, ale na sociální úřady. Méně očividné jsou problémy s nedostatečnou výchovou u dobře situovaných rodin. Zde vzhledem k prioritám a vyčerpání ekonomicky úspěšných rodičů chybí dobré emocionální ovzduší. Následně poté dochází k uplácení dětí materiálními výhodami před plněním výchovného procesu. Zde rodiče mnohdy s údivem zjišťují závadové chování svých dobře materiálně zabezpečených potomků.

Samostatnou a velmi smutnou kapitolou je porušování výchovy fyzickým týráním nebo dokonce sexuálním zneužíváním dítěte v rodině. Tyto situace jsou obtížně zjistitelné, jelikož dítě v obavách z trestu je nedůvěřivé a těžko se svěřuje. Je velmi důležité, aby podněty vedoucí k odhalení takového jednání přicházely z okolní společnosti, ze školy, ze zdravotnického zařízení.

„Původní představa fyzického týrání dítěte se rozšířila na pohlavní zneužívání i na zanedbávání dítěte. Společným jmenovatelem těchto tří společenských jevů je, že se dítěti ubližuje, že dítě psychicky či fyzicky trpí a že je ohrožován jeho vývoj“.¹

Charakteristické znaky zanedbávání mohou být:

- nevhodné oblečení dítěte, které není adekvátní pro dané roční období
- únava a ospalost dítěte v běžné denní době
- nedostatečná osobní hygiena
- neurotické návyky, asociální a destruktivní chování dítěte
- nedostatečná strava
- zdravotně závadné podmínky v domácnosti
- nedostatek patřičné lékařské péče
- situace, kdy je dítě nuceno převzít odpovědnost za péči o své sourozence

¹ Matějček, Z., Dytrych, Z., Děti, rodina a stres. Praha: Galén, 1994

- nedostatečné sociální dovednosti, nedostatečná kultivovanost chování
- citová plachost, lhostejnost.

Do kategorie dětí, které bývají ohroženy zanedbáváním, patří:

- děti, které jsou natolik pasivní, apatické, nenápadné a nevýrazné, že nedovedou své rodiče zaujmout
- děti, jež jsou nějak znevýhodněné, a proto méně žádoucí, které zklamaly očekávání svých rodičů, například děti postižené nebo nemocné
- děti rodičů mentálně postižených, somaticky či psychicky nemocných, jedinců s poruchou osobnosti a zdevastovaných rodičů požívajících alkohol u zneužívajících drogy
- děti rodičů nezralých, mladých, nemajících pro rodičovskou roli dostatečné kompetence a rodičů s nízkou sociokulturní úrovní.¹

3.5 Vliv neúplné rodiny na výchovu dítěte

Neúplná rodina je charakterizována chyběním jednoho z rodičů. Vzhledem k vysoké rozvodovosti jde nejčastěji o odchod jednoho z rodičů z rodiny v důsledku rozvodu, méně často úmrtím. Po rozvodu v drtivé většině případů zůstává s dítětem v naší společnosti matka. Vzniku neúplné rodiny rozvodem předchází většinou traumatizující situace nejprve při rozvratu rodiny a následně při rozvodu a okolností kolem něho. Prakticky výjimečně jsou rodiče schopni při svém traumatu, kterým rozvod je pro ně osobně, dát prioritu dítěti a nenechat na něj dopadnout tuto atmosféru. Po rozvodu se rodič s dítětem s touto situací různě dlouhou dobu vyrovnává.

V neúplné rodině se mění zásadním způsobem životní podmínky. Většinou jde o výrazné zhoršení ekonomických podmínek hlavně u matky s dětmi. Mnohdy jsou i problémy bytové. Byť má dítě ze zákona nárok na stejné materiální podmínky jako rodič, který rodinu opustil, je to velmi obtížně dosažitelné vzhledem k často nenávistnému vztahu bývalých partnerů. Neúplná rodina má obecně horší pozici v plnění své funkce. Občas širší rodina kompenzuje nepřítomnost jednoho z rodičů.

¹ Týrané děti – Zúčastněné osoby: <http://kreativne.com/tyrane-deti/cz/osoby.php> (14. 3. 2011)

Kupříkladu prarodiče pomáhají v ekonomickém nebo bytovém problému, mohou pomáhat v udržení emocionální stability rodiny a podílet se na udržení kulturně výchovné funkce. Nemohou však nikdy nahradit nepřítomnost rodičovského vzoru pro děti, nejčastěji otce.

Mnohem častěji neúplná rodina klesá v ekonomickém žebříčku, mnohdy do chudoby. To se odráží i na zhoršení rodinného prostředí. Děti z této neúplné rodiny často unikají mezi své vrstevníky a většinou do závadového prostředí. Často se zhoršuje školní docházka i prospěch dětí a zapojením do pochybných part vrstevníků může dojít i ke kriminálním činům. Osamělý rodič, většinou matka, bojuje o udržení základního rodinného prostředí, obtížně zajišťuje ekonomickou funkci rodiny a na další nezbyvá sil. Poměrně často v beznadějně situaci se uchyluje k podpoře alkoholem, a to vytváří bludný rodinný kruh.

Obecně lze říci, že neúplná rodina má zhoršenou výchozí situaci k plnění funkcí rodiny především ve výchovné oblasti. Nelze absolutizovat, že děti z neúplné rodiny nemohou mít kvalitní výchovu a dobrý start do života. V neúplných rodinách je však vyšší riziko narušení výchovy. Děti budou vždy ochuzeny o jeden rodičovský vzor a tím je zhoršena jejich vlastní výchova k rodičovství. Dítěti nenahradí v žádném případě ani víkendy strávené s jedním z rodičů, které bývají ve většině případů stanovené soudním rozhodnutím. Nelze jednoznačně říci, že neúplná rodina rovná se nefunkční rodina, ale jistě je dítě v postavení, se kterým se musí vyrovnat a do budoucna si může odnést podobný model, který pro něj bude normou.

3.6 Dílčí závěr

Právo a povinnost vychovávat dítě mají ze zákona rodiče. Děti potřebují rodičovskou péči a výchovu. Výchova v rodině má pro dítě zásadní význam. Současná rodina v naší společnosti prochází změnami. S tím, jak se zrychluje životní tempo, zvyšují se i nároky na rodinu jako základní výchovnou jednotku. Tradiční rodina se mění a s ní i výchovné působení ze strany rodičů. Selhání rodičovské zodpovědnosti vede k nepříznivému vývoji dítěte.

4. Sociální práce s rodinou

Existuje celá škála forem práce s rodinou a také široké spektrum profesionálů, kteří se prací s rodinou zabývají. Sociální pracovníci mohou rodině pomoci zvládnout obtížné situace tím, že se pokusí podpořit změnu faktorů (vlastností rodiny, jejich členů nebo charakteristik sociálního prostředí rodiny), které způsobují, že určitá životní situace je pro rodinu těžko zvládnutelná. Tyto změny mohou spočívat jak v tlumení negativního působení jedněch faktorů, tak v posilování pozitivního působení jiných faktorů. Některé z těchto změn mohou sociální pracovníci vyvolávat pomocí vhodných metod práce s klientem sami nebo společně se členy rodiny. Jiných se mohou pokusit dosáhnout tím, že členům rodiny zprostředkují služby odborných pracovníků (např. lékařů, psychologů, osobních asistentů, pečovatелů aj.).¹

Ideální spolupráce s rodinou je samozřejmě založena na dobrovolné spolupráci, vzájemném konsenzu a zájmu všech zainteresovaných. Nejsnazší kontakt s rodinou mají instituce, které nabízí rodinám pomoc. Naopak velmi nesnadný bývá kontakt s rodinami, které nemají zájem o spolupráci a kde hrozí nějaká sankce.

Předním hlediskem sociálně-právní ochrany dětí je zájem a blaho dítěte.

Podle § 1 zákona č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, se sociálně-právní ochranou rozumí zejména:

- a) ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,
- b) ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,
- c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.

Je zapotřebí sociálně-právní ochranu dětí odlišit od ochrany dítěte, která je daleko širším pojmem než sociálně-právní ochrana, neboť zahrnuje ochranu rozsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte. Proto je také předmětem právní úpravy v mnoha právních předpisech a mezinárodních dokumentech.

¹ Šrajer, J., Musil, L. Etické kontexty sociální práce s rodinou. České Budějovice: Albert 2008

Dítě ve smyslu mezinárodních dokumentů a zejména Úmluvy o právech dítěte potřebuje pro svou tělesnou a duševní nezralost zvláštní záruky, péči a odpovídající ochranu před narozením a po něm, a proto také Listina základních práv a svobod deklaruje v článku 32 povinnost státu chránit rodičovství a rodinu a dětem a mladistvým zaručuje zvláštní ochranu.

Stát zasahuje do soukromí a rodinného života teprve tehdy, jestliže rodiče nebo osoby odpovědné za výchovu dětí o to požádají, anebo se o děti nemohou nebo nechtějí starat nebo toho nejsou schopni. Je zapotřebí ctít soukromí rodiny, avšak při nastalé události zasáhnou orgány k tomu zákonem určenými. Těmi nejdůležitějšími jsou podle § 4 odst. 1 zákona o SPOD: ¹

- a) krajské úřady,
- b) obecní úřady s rozšířenou působností,
- c) obecní úřady,
- d) Ministerstvo práce a sociálních věcí,
- e) Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Nejvíce povinností v ochraně dětí a pomoci rodičům mají obecní úřady s rozšířenou působností.

Významnou roli v sociální práci s rodinami sehraává sociální pracovník. Kvalitní výkon sociální práce s rodinou a dětmi předpokládá odpovídající vzdělání sociálního pracovníka, který musí znát nejen právo, které aplikuje, ale také metody sociální práce s klientem, které realizuje při respektování etických zásad. Sociální pracovník by měl být osobností, která si dokáže získat u klienta respekt a současně i jeho důvěru. Sociální práce s rodinou, rodiči, dětmi nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte či dalšími členy širší rodiny je o to složitější, že v mnoha případech se realizuje mimo přání rodičů, ale v zájmu dětí.

Sociální pracovník ve výkonu sociálně-právní ochrany zpravidla řeší situace, kdy:

- rodič žádá o pomoc a je schopen problém řešit

¹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

- rodič žádá o pomoc, chce problém řešit, ale sám toho není schopen
- rodič žádnou pomoc nežádá, nepřipouští si, že nastal problém, nabízenou pomoc neodmítá, ale sám je nečinný
- rodič žádnou pomoc nežádá, nabízenou pomoc neguje, rozesílá stížnosti
- rodič jako rodič nefunguje a je potřeba řešit situaci dítěti.

Sociální práce s rodiči, dětmi nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte se nejčastěji realizuje dvěma metodami sociální práce, a to individuální prací s jednotlivcem a prací se skupinou, zpravidla s rodinou.

Na oddělení sociálně-právní ochrany dětí pracuji již více jak 10 let. Je to práce velmi náročná, zejména po psychické stránce. Ne každý je schopen, ochoten a především chce pomáhat lidem. Setkala jsem se s názory mnoha lidí, kteří mi řekli, že by tuto práci nemohli vykonávat, protože by jim bylo líto každého dětského osudu, který nedopadne dobře. Je to běh na velmi dlouhou trať a každý byt' sebemenší úspěch, kdy se podaří zachránit dítě, pomoci rodinám je velkou odměnou. Sociální práce a pomoc sociálních pracovníků byla a je obzvláště v dnešní době, kdy jsou na rodinu kladeny stále vyšší nároky, velmi důležitá.

Každá rodina si pochopitelně chrání své soukromí. O to více rodina, která neplní své základní funkce, ve které dochází k výchovným problémům, k porušování rodičovské zodpovědnosti. Je velmi obtížné si v takovýchto rodinách získat důvěru a rodičům vysvětlit, že jim chceme podat pomocnou ruku. Poradit, pomoci řešit jejich rodičovské problémy a tím pádem obnovit funkce, které by měla rodina plnit. Ve většině případů spolupracuje jen jeden rodič, a to je matka. Ta má zájem udržet rodinu pohromadě. Otec se podílí na obnovení rodinných funkcí většinou pasivně nebo vůbec. Jsou však rodiny, a takových v současné době přibývá, že nechtějí a odmítají spolupracovat. Zde jsou většinou rodiče nezaměstnaní, mají ekonomické problémy, pobírají sociální dávky. Hlavní roli zde hraje alkohol, drogy, závislost na automatech a trestná činnost. Nejsou schopni dát svým dětem ani základní péči. Mají dluhy, přicházejí o vlastní bydlení. S dětmi se neustále stěhují po podnájemch. Ocítají se v kruhu, ze kterého se těžko vystupuje. Nechtějí však problémy řešit, odmítají jakoukoliv pomoc. Berou sociální pracovníky většinou jako hrozbu.

Děti z těchto rodin jsou umisťovány do dětských domovů. Povinností je i nadále s těmito rodiči spolupracovat a nabídnout jim potřebnou pomoc. Tito ji však často odmítají. Sociální pracovník se pro ně stává nepřítelem.

Rodiče si velmi brzy zvyknou žít bez svých dětí, nemají zájem si vytvořit sami ani s pomocí vhodné podmínky pro přijetí svého dítěte zpět. Ví, že je o dítě v domově dobře postaráno. V nejlepším případě si berou děti občas domů na víkendy a na prázdninové pobyty. V tom horším případě ztratí o děti zájem úplně. Nejezdí za nimi, nepíše jim. Zdůvodňují to tím, že nemají dostatek financí. Posílají pozdrav po sociálních pracovnících, které děti umístěné v domovech ze zákona navštěvují jednou za tři měsíce. Sanace rodiny se daří pouze v minimálních případech.

Přibývá stále více rodičů, kteří se o děti nechtějí starat. Většinu zodpovědnosti přenechávají příbuzným, hlavně prarodičům. Svě děti doslova opouštějí. Tyto děti mají „štěstí v neštěstí“ a bývají soudně svěřeny příbuzným do péče. Rodiče souhlasí s tím, aby jejich děti vychovával příbuzný. Je to pro ně pohodlné. Zbaví se zodpovědnosti. Nemají o své děti zájem, ve většině případech jsou nezaměstnaní, nedokáží své děti ekonomicky zajistit. Svě děti opouštějí, i když jim příbuzní nabídnou pomoc především v poskytnutí bydlení.

Je alarmující, že těchto dětí svěřených do péče příbuzných v současné době přibývá.

Sociální pracovníci se setkávají denně s nejrůznějšími osudy rodin, s osudy jejich nezletilých dětí, velmi často nešťastnými. Prožívají s nimi kousek jejich života do doby, než je vyřešen jejich případ nebo životní situace. Mnohdy tato doba trvá i více let. Je úspěchem, když se podaří obnovit funkce v rodině, podaří se zabránit rozpadu rodiny a tím zachovat dítěti to nejcennější - mámu a tátu.

Sociální pracovník není všemocný a musí se umět vyrovnávat s neúspěchy, které jsou v řešení rodinné problematiky časté.

4.1 Prevence

Jedním ze základních principů sociálně-právní ochrany je předcházení vzniku problémů nebo jejich narůstání, jde-li o výchovu dítěte a péči o ně. Prevence je jednou ze zásadních činností. Týká se nejen profesionálních sociálních pracovníků, ale celé společnosti, každého jednotlivce. Předpokladem účinné a včasné ochrany života a příznivého vývoje dítěte je vědět o dětech a rodinách s dětmi, které potřebují nějakou formu pomoci. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí v § č. 7 dává oprávnění každému upozornit rodiče, že jejich děti páchají skutky, které se neslučují s jejich věkem, slušným chováním či s pravidly jednání odpovídajícími právními normám a naopak upozornit odpovědné instituce na jednání či skutky rodičů a jiných osob odpovědných za výchovu dětí, které jsou v rozporu s řádnou péčí o tyto děti. Obecní úřady jsou ze zákona povinny vyhledávat ohrožené děti a současně pracovat s rodiči dětí tak, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, aby odstraňovali nedostatky ve výchově dětí a s dětmi jednali tak, aby jejich chování nebylo důvodem k přijímání výchovných opatření, podávání návrhu na změnu výchovného prostředí nebo návrhu na ústavní výchovu. Zákon č.359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, upravuje oznamovací povinnost zákonem vyjmenovaným subjektům anebo opravňuje orgán sociálně-právní ochrany dětí požadovat od vyjmenovaných subjektů určitá sdělení a jejich povinnost sdělení určit. Jedná se o státní orgány, pověřené osoby, školy, školská zařízení a zdravotnická zařízení.¹

Neméně důležitá je poradenská činnost. Zaměřuje se nejen na pomoc rodičům, ale i osobám odpovědným za výchovu dětí. Spočívá především v pomoci při řešení problémů v péči o dítě a jeho výchově, a také ve zprostředkování pomoci uvedeným osobám jinými orgány nebo osobami, které jsou specializované na výchovu a péči o dítě. Úspěšné jsou sociálně preventivní aktivity uskutečňované ve spolupráci s nestátními subjekty či s obcemi nebo kraji, při uplatňování speciálních metod sociální práce.

Preventivní a poradenskou činností se zabývají:

- poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy

¹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

- pedagogicko-psychologické poradny
- psychologická pomoc ve zdravotnictví
- mediační centra
- občanské poradny
- intervenční centra pro osoby ohrožené domácím násilím.

Včasná a fundovaná rada může být užitečnou pomocí a přínosem. Kvalifikovaná pomoc odborníka může zásadně ovlivnit a odvrátit rodinné problémy, pokud je klient ochoten spolupracovat a stojí o odbornou pomoc.

Nicméně je velmi důležité, aby nikdo nebyl lhostejný ke svému okolí a všímal si, zda se nevyskytují kolem něj děti, které nějakým způsobem trpí. Je každého povinností oznámit, pokud má pocit nebo podezření, že se děje v rodině něco negativního. Oznámení může každá osoba podat i anonymně, pokud se obává nepříjemností ze strany oznámené rodiny. Orgán sociálně-právní ochrany dětí musí a řeší každé podněty, kde by mohlo být ohroženo dítě.

4.2 Výchovní opatření

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí není jedinou právní normou ochrany dítěte. Dalším důležitým právním předpisem je zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

V § 43 zákona o rodině se uvádí:

Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, může soud, neučinil-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí, učinit tato opatření:

- a) napomene vhodným způsobem nezletilého, jeho rodiče a osoby, kteří narušují jeho řádnou výchovu,
- b) stanoví nad nezletilým dohled a provádí jej za součinnosti školy, občanských sdružení v místě bydliště nebo na pracovišti,
- c) uloží nezletilému omezení, která zabrání škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména návštěvu podniků a zábav pro nezletilého vzhledem k jeho osobě nevhodných.

Zákon o rodině § 46

Jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných vážných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit, může soud nařídít ústavní výchovu.¹

K zániku rodičovské zodpovědnosti může dojít za života rodičů jen soudním rozhodnutím. Podle § 44 odst. 3 zákona o rodině zbaví soud rodiče rodičovské zodpovědnosti, jestliže svou rodičovskou zodpovědnost zneužívá nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává. Zbavení rodičovské zodpovědnosti má za následek, že rodič nemůže svoji rodičovskou zodpovědnost vůbec vykonávat. Jedná se o nejzávažnější zásah do práv rodičů. Předpokladem je, že rodiče z důvodů, které spočívají v jejich osobě, hrubě porušují nebo zneužívají práva a povinnosti, které tvoří obsah rodičovské zodpovědnosti. Zneužíváním se rozumí ohrožování tělesného a duševního vývoje dítěte, vybízení k trestné činnosti a nemorálnímu životu, týrání dítěte, ubližování na zdraví a jeho pohlavní zneužívání.²

4.3 Dílčí závěr

Prevence v problematice rodinných a výchovných problémů je zásadní činnost. Včasnou prevencí lze zabránit závažným problémům ve výchově dítěte. Společnost i jednotlivci by neměli být lhostejní a měli by si všímat, zda se v jejich okolí nevyskytuje nezletilé dítě nebo děti, které žijí v nepříznivých podmínkách. Děti se nemohou bránit.

Je povinností každého člověka oznámit, pokud bude mít jen sebemenší podezření, že v rodině s dětmi se děje něco negativního. Lze předejít mnohdy velkému utrpení dítěte a jeho zanedbávání. Pokud je tak učiněno včas, následky mohou být pro dítě samotné v jeho životě mnohem menší a jeho šance na příznivý vývoj mnohem větší.

¹ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

² Lužná, R. Právo a rodina: Zbavení rodičovské zodpovědnosti. Praha: Linde č. 2/2008 – 10. ročník

5. Případové studie

V další části bakalářské práce jsou popsány případové studie, které zachycují zanedbávání dětí jejich rodiči. Jedná se o tři rodiny, z nichž každá má jinou strukturu. První studie pojednává o neúplné rodině, ve druhé studii byla zvolena rodina doplněná, ve třetí se jedná o rodinu, ve které se rodiče rozvádějí. Cílem je poukázat na složitost vztahů v těchto rodinách, na nezodpovědné jednání rodičů, kteří tímto jednáním ohrozili zdravý psychický vývoj svých dětí. V praktické části je čerpáno především z pracovních zkušeností.

5.1 Neúplná rodina – Jana a Petr

Třináctiletá Jana a její o dva roky starší bratr Petr pocházejí z neúplné rodiny. Děti nikdy svého otce nepoznaly. Jejich matka je vychovávala od narození sama. Občas jí s výchovou a především finančně vypomohla její matka, která bydlí ve stejné obci.

Matka o děti nedostatečně pečovala, nevěnovala se jim, zanedbávala domácnost. Nedostávalo se jí finančních prostředků. Dětem stěží poskytovala základní potřeby – jídlo, ošacení, bydlení. Matka se nijak nesnažila, aby dětem zajistila lepší životní podmínky, nedala jim možnost, aby se rozvíjely. Osobně sama dětem nevěnovala téměř žádný čas. Dlouhodobě nikde nepracovala, pobírala pouze sociální dávky. Přes všechny tyto pro děti nepříznivé podmínky s nimi neměla žádné problémy. Její výchova byla velmi benevolentní. O školní prospěch svých dětí se nikdy nezajímala, neúčastnila se třídních schůzek. Prospěch sourozenců byl průměrný, docházka do školy byla téměř pravidelná.

Postupem času a především v době dospívání a puberty Jany a Petra nastaly v rodině a jejich výchově problémy. Matka si našla přítele, nastoupila do zaměstnání. Pokud se dětem dříve věnovala nedostatečně, nyní jí nezbyval čas vůbec. Neměla přehled ani zájem, kde a s kým se její děti stýkají, jak tráví volný čas. Měla za to, že děti jsou již velké a samostatné a nepotřebují z její strany péči a pozornost. Opak se stal pravdou. Petr si našel zázemí a pochopení v partě mladistvých, kteří měli zkušenosti

s drogami, alkoholem a trestnou činností. Petra rychle zaučili. Zde si našel své místo, byl rád, že ho někdo bere, někdo mu naslouchá, někam patří. Na učilišti se velmi zhoršil v prospěchu, neomluvená absence byla téměř na denním pořádku. Matka zpozorněla až při doručence od policie. Začala Petra vychovávat. Všechny nahromaděné problémy chtěla vyřešit zákazy. Odmítla se synem komunikovat, nehledala příčinu jeho špatného chování. Nedala na doporučení sociálních pracovníků a školy. Nevyužila odborné pomoci. Petr matku nerespektoval, nebyla pro něj autoritou. Domovem a rodinou se mu stala parta. Petrovo asociální chování a jednání začalo škodit jemu samotnému. Jeho zkušenosti s alkoholem a drogami se stalo jeho potřebou. Hrozilo mu vyloučení z učiliště. Jediné řešení a pomoc bylo umístění Petra v diagnostickém ústavu. Petr potřeboval intenzivní odbornou pomoc. Sociální pracovníci podaly návrh na ústavní výchovu, kterou soud následně nařídil.

Pokud si matka nedělala žádné starosti s Petrem, u dcery je nepředpokládala vůbec. Jana byla tichá, chodila do školy, její prospěch byl průměrný. Matce nepřišlo nikdy divné, že se jí Jana s ničím nesvěřuje, nemá potřebu o ničem hovořit. Pro matku to bylo pohodlné.

Jana si našla kamarádku Lenku. Byla to její spolužačka ze školy a stejné obce. Začala ji navštěvovat u ní doma. Její návštěvy nabývaly na intenzitě. Rodiče kamarádky ji přijali, neměli k ní žádné výhrady. Věděli, že pochází z neúplné a sociálně slabé rodiny. Hlavně matka Lenky si Janu oblíbila a měla pro ni velké pochopení. Snažila se jí vynahradiť nedostatečnou péči matky. Jana začala v rodině trávit čím dál více času, domů se jí nechtělo, nikdo ji tam většinou nečekal. Tady se cítila dobře, měla poprvé pocit, že ji má někdo rád a někdo se o ni zajímá. Zároveň však věděla, že v rodině Lenky nemůže zůstat natrvalo. To ji velmi trápilo. Ve škole byla uzavřená, stranila se kolektivu. Lence se svěřila, že nechce být se svou matkou, nemá ji ráda. Raději by šla do dětského domova. Rodiče Lenky upozornili sociální pracovníci a matku na závažnost celé situace. Matka chování a jednání své dcery bagatelizovala. Neviděla žádný problém v tom, že její dcera má kamarádku, u které je častěji než doma. Matce to vyhovovalo. Řešila svou osobní situaci. Konečně si našla přítele je zaměstnaná. Na dceru nezbyval čas. Na doporučení sociálních pracovníků, aby s dcerou navštívila psychologickou poradnu, aby se jí více věnovala, reagovala slovy, že

nepotřebuje žádnou odbornou pomoc a její Jana také ne. Nikdy neměla s výchovou dcery žádné problémy. Nepotřebuje radit, vše si vyřeší sama.

Zanedlouho o pomoc matka přišla požádat. Chtěla domluvit návštěvu u psychologa. Dcera ji odmítala, nekomunikovala s ní. Z psychologického vyšetření vyplynulo, že dívka pochází z problematické rodiny. Je frustrovaná, dlouhodobě deprivovaná v zanedbávajícím rodinném prostředí. Dcera nemá žádnou vazbu k matce, nemá k ní důvěru, nemá důvěru v sebe, v okolí. Ke své matce je otevřeně negativní, hostinní. Její osobnost je výrazně nezralá, obtížně se orientuje ve své osobní a sociální situaci. Je emočně nestabilní, zvláště nyní v průběhu dospívání. Psycholog doporučil pokusit se o sanaci vztahu k matce, nabídnul další návštěvy. Na tuto výzvu matka nereagovala. Pokusila se s dcerou navázat vztah sama, bez odborné pomoci. Ta ji však nadále odmítala, utíkala do rodiny své kamarádky, kde se cítila nejlépe a kde jí rozuměli. Matka použila opět svou výchovnou metodu, o které byla přesvědčena, že pomůže, i když v případě Petra selhala. Dceři zakázala kamkoliv chodit a zejména k Lence. Odvezla ji ke svému bratrovi do nedalekého města, aby zabránila styku s rodinou Lenky. Jana nekomunikovala ani se strýcem a jeho rodinou. Neměla k nim žádnou vazbu, nikdy předtím se s rodinou nestýkala. Toto řešení matky mělo tragický dopad. Jana se pokusila o sebevraždu, spolykala velké množství léků. Lékaři jí zachránili život. Byla převezena do psychiatrické léčebny. Zde byla umístěna půl roku. Matka za ní byla na návštěvě za celou dobu pouze jednou. Nekontaktovala se s lékaři, nesnažila se o obnovení vztahu, neuvažovala o tom, co bude dál s její dcerou.

Za pomoci sociálních pracovníků a usilovné sociální práce Jana byla svěřena do pěstounské péče své tety, která o ni projevila zájem. Navštěvovala ji často v psychiatrické léčebně, brala si ji domů na víkendy.

V novém domově se jí daří, prospívá. Teta uspokojuje její veškeré potřeby, věnuje se jí. Ví, že Jana má za sebou těžkou životní zkušenost. Matka o dceru neprojevuje žádný zájem.

Petr je nadále umístěn v dětském domově. Rovněž o něj se matka nezajímá. Oba dva sourozenci se stýkají u tety, kam Petr jezdí na víkendové pobyty a prázdniny.

5. 2 Doplněná rodina - Ondřej

Ondřej se narodil z krátkodobé známosti matky. Otec uznal otcovství u příslušné matriky. Rozsudkem soudu byl svěřen do výchovy matky a otci bylo stanoveno výživné. Společnou domácnost spolu rodiče nikdy nevedli. Otec se s Ondřejem nestýkal ani nestýká. Nezletilý svého otce nezná. S výchovou Ondry pomáhali prarodiče ze strany matky. Jejich vztahy se vyhrotily a ochladly v době, co se jejich dcera seznámila s přítelem. K její známosti měli rodiče výhrady.

Druh začal žít společně s matkou a Ondrou od jeho raného dětství. Přes týden byl zaměstnán mimo domov, na víkendy jezdil domů. Velmi rychle si získal přízeň Ondry. Tu si u něj „kupoval“. Z cest mu pravidelně vozil drahé hračky. Nezletilý ho začal ho oslovovat „taťko“. Naopak svou matku přestal respektovat, neposlušal ji. Vztahy rodičů s dcerou byly nadále velmi narušeny. Nesmířili se s partnerem dcery, nevěřili mu. Komunikace mezi nimi vážla, dcera jim odmítala umožnit styk s vnukem. Matka Ondry si druha po nějakém čase vzala.

V rodině se začaly vyskytovat záhy vážné problémy. Manžel se projevil jako velmi agresivní osobnost. S matkou Ondry se často hádali, fyzicky ji napadal. Násilnické a nevhodné chování převzal i nezletilý. V době, kdy mu bylo teprve sedm let, svou matku vulgárně oslovoval a rovněž ji fyzicky napadal. Domáci násilí řešila policie. V protokolech o výsledku matka vypověděla, že ji napadá fyzicky jak manžel, tak i její syn. Nikdy však nedala souhlas k trestnímu stíhání manžela a svého syna omlouvala. Matka byla týrána velmi často. Ondřej se přiznal i své třídní učitelce, že svou matku bije. Dělá to i taťka, je to normální.

Matka začala řešit rodinné problémy alkoholem a postupně se na něm stala závislá. Rodinné prostředí pro Ondru bylo naprosto nevhodné. Matka nezvládala výchovu svého syna. Byla psychicky labilní.

Na základě soudního rozhodnutí byl nezletilý Ondřej umístěn do dětského domova, a to především z důvodů, že matka nebyla schopna zajistit synovi dostatečnou péči. Rodina je nefunkční. Matka požívá alkohol, její manžel je agresor. Oba dva jsou

neurotičtí, vulgární, ani jeden není schopen korigovat své jednání. Přes to všechno byl po nějaké době Ondřej z dětského domova předán opět do péče matky. V rodině nezletilého byly pravidelně sledovány poměry ze strany sociálních pracovníků. Zanedlouho zjistily, že dochází opět k násilí ze strany manžela. U všech napadení byl vždy přítomen její nezletilý syn. Chování nevlastního otce přejímal, svou matku vulgárně urážel, choval se k ní neurvale. Při šetření sociální pracovníce zjistily, že matka je často pod vlivem alkoholu, měla často po svém těle spoustu hematomů různého stáří. Nikdy nechtěla říct, kdo jí zranění způsobil. Konflikty v rodině neustávaly, matka nezvládala výchovu svého syna. Ondřej o své matce nehovořil, a pokud ano, tak jen negativně.

Za rok na to byl Ondřej soudně umístěn do zařízení Fondu ohrožených dětí. Návrat nezletilého do rodiny byl podmíněn její psychiatrickou a protialkoholní léčbou a také návštěvou psychologa včetně jejího manžela. Léčbu nepodstoupila. Rovněž její manžel odmítl terapii psychologa. Matka chtěla i přesto svého syna domů a do své výchovy. Podle ní nebyl žádný důvod k tomu, aby syn nežil s ní a manželem společně.

Sociální pracovníce daly podnět na vypracování znaleckého posudku z oboru psychiatrie a z oboru psychologie, aby byla posouzena výchovná způsobilost matky i jejího manžela.

Ze znaleckého posudku z oboru psychiatrie vyplynulo, že matka Ondry má konfliktní vztahy se svými rodiči, disharmonické partnerské vztahy, je závislá na alkoholu, má poruchu osobnosti. Znalecký posudek z psychologie nebyl v souladu s vlastním vyšetřením a i přes závažné problémy v rodině, doporučil psycholog návrat Ondřeje zpět do rodinného prostředí. Soud vyhověl a nad výchovou nezletilého stanovil soudní dohled.

Sociální práce s rodinou byla velmi obtížná. Sociálním pracovnícům se dařilo s rodinou kontaktovat jen stěží. Matka odmítala spolupracovat, odmítala jakoukoliv sociální pomoc. Za krátký čas se v rodině začaly vyskytovat opět stejně závažné problémy. Požívání alkoholu ze strany matky, fyzické násilí ze strany manžela i syna. Syn svou matku nerespektoval, odmítal ji. Ze školy přišlo oznámení, že Ondřej bezdůvodně napadl fyzicky mladšího spolužáka. Jako důvod uvedl, že měl vztek

a potřeboval si ho vybít. Matka syna omlouvala, že se nic nestalo. Ondřej sám se celé záležitosti smál.

Situace v rodině se vyhrotila a syn svou matku ohrožoval nožem. Na návštěvu se v tuto dobu náhodou dostavila příbuzná. Ondřej byl převezen do psychiatrické léčebny. Matka nastoupila ve stejné léčebně na protialkoholní léčbu. Pobyt zde trval tři měsíce. Ze zprávy z léčebny vyplynulo, že prognóza pro budoucnost matky a syna je velmi špatná. Má sice o chlapce zájem, je však výchovně velmi slabá, nedůsledná. Navíc lze předpokládat recidivu abusu. U Ondřeje byla diagnostikována porucha chování vázaná na vztahy v rodině.

V době, kdy byla matka se synem v léčebně, tak její manžel vykonával trest odnětí svobody. Všichni tři se setkali doma po třech měsících. Dva týdny nato byl manžel vykáznán policií ze společného bydliště pro domácí násilí. V této době se matka rozhodla, že se rozvede. Podnikla první kroky, sepsala návrh na rozvod. Byla však velmi snadno ovlivnitelná. S manželem se usmířila, stáhla veškerá obvinění proti němu i návrh na rozvod. Nevydržela abstinovat, opět začala požívat alkoholické nápoje, situace v rodině se vrátila „do starých kolejí“.

Sociální pracovnice prováděly nadále šetření v rodině, ve většině případů nikdo neotevřel. Pokud náhodou otevřela matka, nechtěla s nikým hovořit, byla nervózní. Uváděla, že si nepřeje, aby k nim kdokoli chodil. Při jednom z šetření v rodině zjistily sociální pracovnice, že matka jeví známky fyzického týrání. Měla hematomy na všech viditelných částech těla. Plakala, nechtěla sdělit, kdo jí ublížil. Odmítla návštěvu lékaře. Sociální pracovnice podaly podnět k prošetření celé situace na policii, především ze závažného podezření z fyzického a psychického týrání. Při výslechu matka uvedla, že si zranění způsobila sama.

Zanedlouho byla matka převezena pro závažné poranění hlavy a řezných ran na nohou. Byla hospitalizována v nemocnici. Její manžel sdělil na policii, že ji někdo doma přepadl. Syn na policii sdělil, že soužití u nich doma není v pořádku. Matka má problémy s alkoholem. To ho štve a jeho tatku taky. Když je opilá, tak je nepříjemná. Ondra přiznává, že matku bije. Dá ji facku, thuče ji do zad, do břicha. Uderí ji i několikrát za sebou. Otec bil matku taky. Je to u nich normální. Matku i vulgárně

oslovuje, křičí na ni. Ondřej sděluje, že ví, že by matku neměl bít, ale jiné řešení nevidí. Otec je doma málo, on to musí řešit za něho.

Sociální pracovníce podaly návrh na předběžné opatření, kterým soud nezletilého Ondřeje umístil do diagnostického ústavu. Po měsíci byl přeřazen do dětského domova.

V současné době není situace nezletilého dořešena. Na soudě probíhá řízení, byli ustanoveni znalci z oboru psychologie a psychiatrie, aby posoudili výchovnou způsobilost matky a jejího manžela. Ondřej je nadále na základě předběžného opatření umístěn v dětském domově.

5.3 Rozpad rodiny – Daniel

Rodiče Daniela žili ve spokojeném manželství a jejich syn ve spokojené harmonické rodině. Rodiče se mu věnovali, s jeho výchovou neměli žádné problémy. Daniel měl spoustu zájmů, ve kterých ho rodiče podporovali. Ve škole měl výborný prospěch.

Když bylo Danielovi čtrnáct let, začali mít jeho rodiče mezi sebou manželské neshody, které nebyli schopni vyřešit. Společné soužití se stalo neúnosné. Situace vyvrcholila tím, že otec se odstěhoval ze společné domácnosti. Našel si přítelkyni. Vztahy mezi rodiči se po odchodu manžela velmi zhoršily. Přestali spolu komunikovat, nebyli schopni se na ničem dohodnout. Vzájemně se uráželi a ponižovali jeden druhého. Jejich syn nesl situaci velmi těžko. Nedokázal se vyrovnat s tím, že rodiče již nejsou spolu. Často býval svědkem jejich hádek.

Manželé se začali přít o to, v čí péči Daniel zůstane. Navzájem se obviňovali. Otec ani matka nebyli schopni uzavřít dohodu v zájmu dítěte. Syna si zvolili jako zbraň proti sobě. Bylo jim naprosto jedno, jak se cítí, co potřebuje. Nikdo se ho neptal, se kterým z rodičů by chtěl zůstat.

Rodiče si podali návrh na úpravu poměrů k jejich synovi. Otec požadoval střídavou péči, matka s tímto zásadně nesouhlasila. Oba dva ovlivňovali syna, každý se ho snažil získat na svou stranu. Daniel začal řešit rodinnou situaci přiměřeně svému věku a rozumu. Viděl, že rodiče se mezi sebou neustále hádají nebo nekomunikují. Začal svého otce navštěvovat kdykoliv se mu chtělo bez vědomí matky. Otec byl rád, ale matka byla proti. Chtěla pro syna určitá pravidla a režim. Daniel reagoval tak, že řekl matce, jestli chce, aby u ní zůstal, tak si bude za otcem chodit a navštěvovat její podle svého. Protože nechtěla o syna přijít, souhlasila. Otce začal Daniel vydírat. Požadoval po něm drahé dary – počítač, lyže, mobil. Sdělil mu, že pokud mu je otec nekoupí, přestane za ním chodit. Když mu jeho přání splní, možná by k němu šel bydlet. Oba dva rodiče se tak dostali do situace, kdy přestali zvládat výchovu svého syna, protože nebyla jednotná a syn toho využil. Chtěl a přál si pozornost a lásku obou rodičů. Styl jeho jednání mu přišel adekvátní rodinné situaci. Rodiče každý zvlášť navštívili oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Nevěděli si rady se synem. Sociální pracovnice doporučili poradnu pro mezilidské vztahy. Otec toto řešení odmítl, matka ho přivítala. Přála si, aby její syn byl spokojený i přesto, že nebudou žít spolu.

Období, kdy se rodiče nebyli ochotni dohodnout, nadále pokračovalo. I přes návštěvu matky u psychologa se situace nadále zhoršovala. Daniel využil situace, kdy matka s otcem vůbec nekomunikovali. O něj neměli zájem. Našel si partu kamarádů, kteří měli zkušenosti s alkoholem a drogami. Velmi rychle se zaučil. Začal mít problémy s docházkou do školy. Jeho chování se zhoršilo, doma byl agresivní, vznětlivý, kradl peníze. Odmítal respektovat matku i otce. Doma se zdržoval čím dál méně. Věnoval se partě a novým kamarádům. Bylo mu mezi nimi dobře.

Rodiče ani po oznámení ze školy, že syn má problémové chování, nebyli schopni ujednotit výchovu. Přehazovali zodpovědnost za výchovu syna jeden na druhého. Vzájemně si podrývali autoritu. Pokud matka nabídla nějaké řešení, otec se k celé situaci stavěl nevšímavě a naopak.

Po dvou letech byl rozsudkem okresního soudu Daniel svěřen do péče matky. Otcí byl stanoven styk se synem. Ani rozhodnutí soudu však nezklidnilo vztahy mezi rodiči. Konflikty ve výchově syna pokračovaly nadále. Matka požádala sociální pracovnice o pomoc a radu. Přála si, aby syn našel jak u ní, tak u otce opět zázemí, aby

byl spokojený a mohl se na své rodiče obrátit a spolehnout. Daniel byl na dobrovolném pobytu ve středisku výchovné péče. Odborná péče mu pomohla si ujasnit svou celkovou situaci a postoj k rodičům, kteří spolu již nežijí. Matka i po návratu ze střediska pokračovala se synem v návštěvách psychologa.

Vztahy mezi rodiči jsou stále napjaté. Výchovu syna společně neřeší, mají rozdílné názory. Ani kvůli vlastnímu dítěti nejsou ochotni se vzájemně respektovat a tolerovat.

5. 4 Dílčí závěr

V první studii je popsán případ dětí, které nikdy nepoznaly, co to je žít v úplné a funkční rodině. Děti neměly nikdy možnost poznat a žít i se svým otcem. Matka selhala ve svém mateřství. Od narození své děti zanedbávala, především po emocionální stránce. Nedala jim nikdy dostatek mateřské lásky, pocit bezpečí a jistoty. Výchova z její strany byla nedostatečná. Děti po celou dobu velmi strádaly, nikdy si nevytvořily k matce silné citové pouto. Toto strádání se projevilo v době dospívání a puberty. V jejich dospělosti je velmi pravděpodobné, že samy budou mít problém navázat plnohodnotné vztahy. Neměly žádné kladné vzory. Zanedbáváním a nezodpovědným přístupem ze strany jejich matky budou jistě negativně ovlivněny a hrozí možnost selhávání z jejich strany jako budoucích rodičů.

Ve druhé studii je popsán případ dítěte, které žije v nefunkčním rodinném prostředí. Jeho matka si našla druha, který se již od počátku soužití vůči ní projevoval jako agresivní osoba. Záhy se k ní začal chovat násilnicky, psychicky a fyzicky ji týral. Matka však viděla, že její syn se v druhovi vidí a má ho rád. Manžela omlouvala a sebe obviňovala. Setrvala ve vztahu, který pro ni i syna má tragické následky. Ona sama začala situaci řešit požíváním alkoholu. Postupně se na něm stala závislá. Ondřej ji přestal respektovat, odmítal ji. Fyzicky svou matku začal týrat od svých sedmi let. Vzorem se mu stal jeho otcem. Nezletilý byl několikrát odebrán z patologického rodinného prostředí. Svými nejbližšími byl ohrožen na svém zdravém psychickém vývoji. Znalecké posudky z oboru psychologie vyhodnotily osobnost matky do budoucna jako výchovně nezpůsobilou. Rovněž její manžel není schopen pozitivně

působit a uspokojovat potřeby nezletilého Ondřeje. Je velmi pravděpodobné, že u Ondřeje bude nařízena ústavní výchova. Výchova v rodině je patologická, závadová a ohrožuje zdravý vývoj dítěte.

Osobnost a psychika nezletilého je patologickým prostředím v rodině změněna. V dospělosti může přijmout agresivní násilnické chování jako normu.

Rozvod je téměř vždy traumatizující záležitost. Nejen pro partnery, kteří se rozcházejí, ale především pro jejich nezletilé děti. Ty situaci v rodině nezavinily, a přesto jsou svědky a přímými účastníky. Rodiče Daniela svým rozchodem ohrozili na jeho zdravém vývoji a poměrně dlouhou dobu zanedbávali jeho výchovu. Přestali uspokojovat jeho psychické potřeby. Daniel trádal v období, kdy začal dospívat, utvářet si názory. Rodiče se rozváděli a zapomněli na to, že mají syna, který je potřebuje o to více. Daniel svým problémovým chováním volal o pomoc. Rodiče si naštěstí uvědomili, že mají syna, který je v nelehkém období potřebuje, ale nadále nebyli schopni ujednotit výchovu.

Daniel žil do svých čtrnácti let ve spokojené, funkční rodině. Období, kdy se jeho rodiče konfliktně rozcházeli, ho může do budoucna a v dospělosti negativně ovlivnit.

Cílem bylo v případových studiích prokázat, že pokud rodina neplní základní funkce, je dítě téměř vždy ohroženo na svém zdravém vývoji. Bez lásky, emociálního zázemí, bezpečí, jistoty a pozitivní výchovy se nemůže žádné dítě řádně vyvíjet. Rodiče mohou svou nezodpovědností, zanedbáváním a nezájmem dítě psychicky nenávratně poškodit. Děti přejímají vzory, identifikují se s rodiči, přejímají jejich modely chování.

Závěr

Problematikou rodinné výchovy a jejími problémy se zabývají profesionálové z různých institucí, státních i nestátních. Dnešní uspěchaná a konzumně orientovaná společnost se dozvídá nejčastěji o případech selhání rodinné výchovy z médií, a to často ve formě senzace. Běžně se lidé z okolí nezajímají o to, co se děje v sousedních rodinách s dětmi, pokud je nějaký projev dysfunkce neobtěžuje. Častější není ani upozorňování občanů na podezření ze zanedbání dítěte.

Problematika poruch rodinné výchovy a její následky ve formě narušeného vývoje dítěte jsou nicméně časovanou bombou ve společnosti. Těchto problémových rodin v souvislosti se společenskými a ekonomickými změnami v naší zemi přibývá. Děti z takovýchto rodin velmi pravděpodobně budou mít asociální tendence a velmi obtížně se je podaří ovlivnit k přijetí pozitivních rodinných hodnot.

Bakalářská práce je zaměřena na historii vzniku a vývoj rodiny jako základní společenské jednotky nutné pro reprodukci společnosti. Vývoj rodiny byl společensky ovlivňován a dospěl až k postmoderní rodině. Další perspektiva rodiny není, tak jak ji známe z minulého století, jasná, co se týká rodičovského páru, typu partnerských svazků a jejich stability. Dále je práce zaměřena na základní funkce rodiny s důrazem na socializační a výchovnou funkci. Zdůrazněna je zákonná rodičovská zodpovědnost, vztahy rodičů a dětí, typy výchovných stylů. Úplná rodina a kvalitní rodinné prostředí má zásadní vliv pro správnou výchovu dítěte. Popsáno je zanedbávání výchovy v rodině, nedostatečná péče a z toho vyplývající problémové chování dítěte. Rozvedeny jsou možnosti prevence těchto jevů a výchovná opatření, která vedou k nápravě a fungování rodiny a k úpravě poruch chování dítěte a jeho následujícímu zdravému vývoji.

V současné době je velmi významná sociální práce a sociální pomoc rodinám s dětmi. Tato činnost výrazně ovlivňuje vývoj negativních jevů v rodinách a pomáhá jim v řešení problémů tak, aby nedocházelo k eskalaci sociálních a ekonomických potíží a s tím souvisejících výchovných komplikací.

Legislativní podmínky sociální práce jsou v současné době, i přestože se stále vyvíjejí, na dobré úrovni. Je však zapotřebí zvyšovat společenské uvědomění významu této činnosti a spolupráci ze strany nejen široké veřejnosti, ale i všech zainteresovaných institucí na úseku péče o děti. Je nutné soustavně zvyšovat osvětu v běžné populaci tak, aby se více uplatňovalo její upozorňování státních i nestátních organizací na poruchové jevy ve výchově a zabezpečení nezletilých dětí. Jde o to, aby problémy byly zachycovány v začátcích, kdy je možné nejefektivnější řešení.

Resumé

Bakalářská práce na téma „Rodinná výchova a její problémy“ se skládá z pěti kapitol.

První kapitola charakterizuje vývoj v rodině v historii, dále vývoj rodiny v současnosti a její současné a budoucí postavení.

Druhá kapitola je zaměřena na význam rodiny, její funkce a vliv rodinného prostředí na vývoj dítěte.

Třetí kapitola pojednává o výchově dětí v rodině. Je zde popsána typologie výchovných stylů. Důraz je v této části kladen na rodičovskou zodpovědnost. Další dílčí část sestává ze zanedbání výchovy a vlivu neúplné rodiny na výchovu dítěte.

Čtvrtá kapitola pojednává o sociální práci s rodinou, prevenci a výchovných opatřeních, které zabraňují patologickým vlivům v rodině.

V páté kapitole jsou popsány případy dětí, které byly ve svém budoucím vývoji negativně ovlivněny nezodpovědnou výchovou rodičů.

Anotace

Bakalářská práce na téma „Rodinná výchova a její problémy“ je zaměřena na problematiku vývoje a poruch současné rodiny. Jsou v ní uvedeny jednotlivé typy narušení funkce rodiny z toho vyplývající negativní dopady na zdravý vývoj a výchovu dětí.

V případových studiích jsou dokumentovány výchovné problémy dětí z různě dysfunkčních rodin.

Klíčová slova

rodina, historie rodiny, vývoj rodiny, současná rodina, funkce rodiny, výchova, zanedbávání výchovy, sociální práce, prevence, výchovná opatření

Annotation

The bachelor thesis topic „Family education and its problems“ is mainly focused on issues like as development and some disorders of current modern family. There are described the individual types of disruption function in family, which lead into negative impacts connected with children healthy growth and education.

The educational problem of children, who come from dysfunctional families are documented in casuistic studies.

Key words

family, history of family, development of family, current family, function of family, education, neglect of education, social work, prevention, educational precautions

Literatura a prameny

Tištěné prameny

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 359/1999 SB., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Literatura

Bakošová, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. 3. vyd. Bratislava : Public Promotion, s.r.o., 2008. 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3.

Čáp, J. *Psychologie mnohostranného vývoje člověka*. 1. vyd. Praha : SPN, 1990. 292 s. ISBN 80-04-22967-0.

Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha : Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

Kraus, B., Poláčková, V. *Člověk – prostředí – výchova*. 1. vyd. Brno : Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

Matějček, Z. *Radosti a strasti*. 1. vyd. Jinočany : H & H, 1998. 205 s. ISBN 80-86022-21-8.

Matějček, Z. *Škola rodičů*. 1. vyd. Praha : Maxdorf, 2000. 286 s. ISBN 80-85912-29-5.

Matějček, Z., Dytrych, Z. *Děti, rodina a stres*. 1. vyd. Praha : Galén, 1994. 214 s. ISBN 80-85824-06-X.

Matějček, Z., Dytrych, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1. vyd. Praha : Grada, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7.

Možný, I. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha : Slon, 2008. 324 s. ISBN 978-80-86429-87-8.

Plaňava, I., Pilát, M. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 2002. 290 s. ISBN 80-86598-36-5.

Šrajer, J., Musil, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. vyd. 1. České Budějovice : Albert, 2008. 152 s. ISBN 978-80-7326-145-0.

Časopisy

Právo a rodina, č. 2/2008 – 10. ročník, Praha: Linde s.r.o., ISSN 1212-866X

Právo a rodina, č. 7/2008 – 10. ročník, Praha: Linde s.r.o., ISSN 1212-866X

Jiné informační zdroje

www.sos-ub.cz/prevence/hyp24a.pdf

<http://kreativne.com/tyrane-deti/cz/osoby.php>